

Odkako je C. P. Snou pokrenuo čuvenu diskusiju o *dvema kulturama* dosta se raspravljalo na temu da li pisci treba da proučavaju nauku, a naučnici više da prate književnost. Misao da nauka predstavlja alternativnu kulturu, osporavana je, ali je nigde nisam video da se pominju pisci, osim onih koji pripadaju novim svetovima science fiction-a, na koje je nauka stvamo uticala.

Uprkos tome što je u *Uliksu* izneta znatna suma naučnog znanja, a u *Kantosa* političke ekonomije, i Džozs i Paund se navode isključivo kao primeri „književnih eksperimentatora” koji su malo šta znali o nauci, a da to niko ne osporava. Takođe se prima zdravo za gotovo mišljenje da, ukoliko pisci budu bolje poznavali nauku, dela će im biti „progresivnija”, jer će im mašta biti podstaknuta mogućnostima nauke da ishrani ljude u nenazvijenim krajevima sveta.

Nadam se da neko ipak proučava pisce u kojih je prebrođen jaz između književnosti i nauke. Među njih spada i Gotfrid Ben. U njegovom slučaju spajanje ovih dveju kultura dalo je zastrašujuće rezultate.

Gotfrid Ben je bio doktor medicine (specijalista za kožne i venerične bolesti), a takođe i nemački pesnik, koga su, u starosti, odmah posle rata, 1947. godine, mnogi nemački kritičari pozdravljali — da navedem jednoga od njih — kao „poslednju internacionalno značajnu figuru nemačke poezije”. Kao lekar, koji je radio u Berlinu u najtežim posleratnim godinama, bio je savestan, nesebičan i human. Kao naučnik (a on nam u svojim delima ni za trenutak ne dozvoljava da zaboravimo da on spada među njih) gajio je neljudsku ravnodušnost.

Kao pesnik, on je manje lekar i naučnik, a više bolesnik, žrtva jedne književne bolesti dvadesetog veka koja će jednoga dana biti izolovana a vezana za imena pisaca kao što su Ezra Paund, Vindhamski Luis i Štefan George: to je bolest neke vrste tvoračke nehumanosti. Ova bolest stoji u nesumnjivoj vezi sa jednom političkom bolešću: fašizmom.

Da bi se dobro razumeli ovi pisci, neophodno je proučavanje fašizma, a da bi se dobro razumeo fašizam, potrebno je proučavanje ovih pisaca. Osnovni uzroci oboljenja su sledeći: 1) snažna nostalgija za prošlošću Evrope, za starom Grčkom, Rimom, renesansom; 2) bezrazložna mržnja prema savremenom svetu koji se vidi samo kao kaos i rasulo; i 3) piščeva lična arogantnost, zasnovana na njegovom ubedenju da pripada posebnoj rasi samotnih divova u kojima se održao genije renesanse.

Simptomi su sledeći: a) simbolizam ili imazizam (davanje prednosti neživim, mineralnim ili mitološkim slikama nad ličnim i ljudskim); b) upotreba najžešćih ekspresionističkih metafora u opisivanju savremenog sveta; c) gorda i samo-dramatizujuća usamljenost piščevo *ja*, dosledno projicirana kroz ceo opus; d) intelektualna arogantnost udružena sa težnjom ka sveznanju i univerzalnosti; e) prezir; f) fašizam.

Naravno da od ove bolesti ne boluje svaki pisac u koga nalazimo neke njene simptome: simptomi su u stvari dosta rašireni. Strasna nostalgija za prošlošću i beziznimna osuda sadašnjosti, koji su tako upadljivi, na primer, u Jajtsa, dozvoljavaju uporedo postojanje i drukčijih shvatanja. Gotfrid Ben je najkompletniji i najegzemplarniji primer koji mi je poznat: lekar je apsolutni bolesnik.

Najviše obespekuje što je naučni pogled taj koji, umesto da probije izlaz iz njegove ušančene nostalgije, sam zatvara krug, pružajući mu razlog da se oseća superiorniji od svojih savremenika. Ovaj racionalizam dopunio je njegovu romantičku (ili klasičku, što je isto) ljubav prema prošlosti. Iz uzvišenosti svoje nostalgije za istorijom, on gleda na ljude kao na aveti i senke, iz svoje naučničke uzvišenosti gleda na njih kao na jedno komade mesa, skelete i lešine.

Posledica toga, kako se manifestuje u njegovim spisima, jeste u najvećoj mogućoj

stivn spender

doktor medicines, bolesnik poezije

meri životno delo totalnog solipsizma, prerušenog u zanesen, prilično stidljiv, nihilizam. Iako je taj svoj nihilizam branio u mnogim spisima, Dr Ben nije voleo da ga nihilistom nazivaju beleškari, kritičari, profesori, kolege i sličan šljam. Novinare, koji su ga opsedali tražeći intervju, odbijao je oholim rečima čim bi, neizbežno, pomenuli reč „nihilizam”: nije stvar u nihilizmu, nego u onome što pod tim podrazumevate, govorio im je.

Njegova prozna dela, načinjena od krajnje neprozirnih trošnih slika utkanih u ekspresionističku materiju, sva su posvećena pokušajima da se nađe odnos između beskrajno nadmoćnije, usamljene svesti izvesnog doktora Renea i sveta materijalne bestijalnosti i duhovnog ništavila koji ga okružuje. Osnovni problem je ovaj: alko je Rene stvaran, načinjen od materije, ikako mogu fenomen koji su po osobinama toliko drukčiji, toliko van sveta obuhvaćenog njegovim prošlim vizijama, biti isto tako stvarni? Rene nikada neće rešiti šta je stvarno: on, Rene, ili ono što se naziva stvarnošću.

„Čovek je pobegao. Čovek se bacio u svoju žetvu da ga vežu u snopove žeteoci sa vencima i stihovima. Čovek je odlutao sa svojih njiva, ozaren pod krunom i perjem, neizmeran: on, Rene.”

Nacizam je doneo odgovor njegovom problemu realnosti. Kao u Paundu i Luisu, i u njemu je fašizam razotkrio jednu strahovitu vulgarnost ispod nehumanog stava, zasnovanog možda na svesti o istinskoj intelektualnoj superiornosti. Za Bena — Renea princip Vode, nacistički pokret, objektivizirali su stavove koji su, do tada, ležali ućaureni u njegovom egu. Oni su bili istorijski pokret u kome su se prožimali nostalgija za drevnom istorijom sa naučnim metodom i pesničkim mitom; Ben ga je shvatio kao program za stvaranje sveta superiornijeg od same stvarnosti, sveta iznad svih ljudskih obzira. Totalna nerealnost fašizma bilo je ono što ga je privuklo u periodu kada je stranice i stranice ispunjavao ovalkvim stvarima:

„Dokazivao sam uvek iznova centralan značaj forme za Evropu, a naročito za Nemačku. Ali to se može definisati i kao čista suprotnost: teško stečeno znanje o mogućoj novoj ritualnosti. To je gotovo religiozni pokušaj da se umetnost okrene od esteticizma ka antropologiji... Sa sociološkog aspekta to bi značilo antropološki princip forme — čiste forme, formalne bezuslovnosti — staviti u centar kultura li obreda. To bi se čak moglo nazvati dematerijalizacija materije.”

„Dematerijalizacija materije” u ime obreda dovedena je do svojih logičkih posledica u gasnim komorama Aušvica i Buhenvalda. Ali to već Ben nije zastupao; on je u to vreme bio potpuno razočaran u nacizam. Njegovo razočaranje bilo je delom posledica prezira koji ga je ispunjavao mržnjom prema Hitleru i Gebelsu, kao i prema ostalim suviše ljudskim bićima.

Rekao bih da slučaj Gotfrida Bena pokazuje ikako prebrođavanje jaza između književnosti i nauke u umovima lidera dveju sjedinjenih kultura ne mora bezuslovno voditi obogaćivanju nauke imaginacijom i oslobođanju književne tradicije uonošenjem progresivnih ideja. To može lako odvesti stvaranju jedne elite sa dvoglavim kompleksom superiornosti, koji se u nekim njenim pripadnicima udvostručava sabiranjem veoma nostalgičnih i veoma naprednih ideja. Ako je elita sačinjena od pisaca koji se, isto, zanose moćnim administratorima i političkim liderima, iskušenje da se književnost upotrebi za stvaranje mitova nauke i istorije koji će podržavati antihumanu politiku, — sasvim je očigledno.

Preveo s engleskog:
Stevan LJATKOVIĆ